

Волченко Н. В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумський національний аграрний університет*

ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРОДОВОЛЬСТВО У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS TO FOOD IN PUBLIC INTERNATIONAL LAW

Стаття присвячена дослідженню проблем захисту права людини на продовольство у міжнародному публічному праві. У дослідженні автор намагався визначити основні джерела міжнародного публічного права у сфері захисту права на продовольство, проаналізувати їх зміст, сформулювати проблеми у сфері захисту прав людини на продовольство на сучасному етапі розвитку міжнародного публічного права. Це відповідно дозволило досягти основної цілі дослідження і дійти до таких висновків. Через багатовекторність та складність проблеми, а також відмінності у її характеристиках для різних регіонів світу питання у сфері захисту права людини на продовольство, або забезпечення продовольчої безпеки на різних рівнях все ще залишаються не достатньо опрацьованими. Вплив на реалізацію права на продовольство має регіон, а отже, виникає потреба у регіональному закріпленні права на продовольство. Сьогодні проблема реалізації права на продовольство лежить здебільшого у площині специфічності категорії цільових осіб (малозабезпечені, особи із обмеженими фізичними можливостями, непрацездатні тощо), можна визначити коло джерел міжнародного права, які закріплюють норми щодо права на продовольство саме для цих категорій. В той же час Європейська, Американська та Африканська конвенції не містять

конкретних положень про захист права на продовольство для всіх без виключення категорій громадян, що технічно унеможливило захист цього права в разі його порушення у судових інституціях. Очевидним є декларативний характер міжнародного захисту права на продовольство. Додаткова актуалізація проблеми захисту права на продовольство спостерігається в контексті поточної пандемії Covid-19. На нашу думку, доцільним є формулювання положення “право на достатній рівень забезпечення індивідуальної продовольчої безпеки”. Індивідуальна продовольча безпека набагато ширша за поняття “доступ до продовольства”, яке найчастіше зустрічається в міжнародно-правових актах. Необхідним є також формулювання чітких критеріїв порушення даного права, що без сумніву може претендувати на подальше опрацювання в наукових дослідженнях даної сфери.

Ключові слова: права людини, продовольство, захист права, продовольча безпека, конвенція, хартія.

The article deals with the study of the protection of human right to food in public international law. The author tried to identify the main sources of public international law in the field of right to food protection, analyze their content, formulate problems in the field of protection of human rights to food at the present stage of public international law development. Accordingly, it allowed to achieve the main goal of the research and come to the following conclusions. Due to the multi-vector nature and complexity of the problem, as well as differences in its characteristics for different regions of the world, issues in the field of human rights to food or food security at different levels still remain insufficiently addressed. The region has an impact on the realization of the right to food, and therefore there is a need for regionally enshrined right to food. Today, the problem of compliance with this right to food lies mainly in the specifics of the target persons' category (the poor, people with disabilities, incapacitated persons, etc.), we can identify a range of sources of international law that establish rules on the right to food for these

categories. At the same time, the European, American, African conventions don't contain specific provisions on the protection of the right to food for all, without exception, categories of citizens, which technically makes it impossible to protect this right in case of violation in the special international courts. The declarative nature of international protection of the right to food is obvious. Further updating of the issue of right to food protection is observed in the context of the current Covid-19 pandemic. In our opinion, it is appropriate to formulate the provision "the right to an adequate level of individual food security". Individual food security is much broader than the concept of "access to food", which is most common in international law. It is also necessary to formulate clear criteria for the violation of this right, which can undoubtedly claim further elaboration in research in this area.

Key words: *human rights, food, protection of rights, food security, convention, charter.*

Постановка проблеми. Екватор ХХ століття ознаменувався закріпленням основних положень щодо захисту прав людини починаючи із розробки та прийняття у 1948 р. Загальної декларації прав людини. Значення даного документу для розвитку правозахисної діяльності у цій сфері є беззаперечно вагомим і дещо унікальним. Формуючи документ, що відповідно до загальної практики мав рекомендаційний характер (зважаючи на загальновизнане, в тому числі і ООН, визначення декларації, як документу, що не формує обов'язкові зобов'язання [1]), світова спільнота здійснила переворот у розумінні значення захисту та дотримання прав людини. Серед різноманіття прав особливої уваги, на нашу думку, заслуговують права, що задовольняють базові потреби людини.

Не дивлячись на значний прогрес в галузі захисту прав людини, все ще залишаються питання у сфері захисту права людини на продовольство, або забезпечення продовольчої безпеки на різних рівнях. Пояснюється це багатовекторністю даної проблеми і значними відмінностями між різними регіонами світу. Сьогодні питання захисту права на продовольство для країн

Африки та Азії лежить у площині недоїдання. Так, зважаючи на дані Звіту ФАО щодо стану продовольчої безпеки у світі за 2020 р. більше половини людей, що голодують у світі припадає саме на ці регіони [2, с. 13]. При цьому, країни ЄС та США, що є логічним, зважаючи на середній рівень життя у даних країнах, більшу кількість зусиль у цій сфері спрямовують на регулювання та забезпечення права на безпечне та якісне продовольство. Без сумніву додаткових викликів досліджувана проблема зазнала через поточну пандемію Covid-19. Підтвердження даному твердженню знаходимо у зазначеному вище звіті, де фіксується факт того, що поширеність недоїдання у 2020 р. зросла на 1,5 відсоткових пункти після п'ятирічного періоду, протягом якого він був незмінним [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати вивчення проблем продовольчої безпеки, пов'язаних, у тому числі, і з міжнародно-правовим захистом права на продовольство, досліджуються вченими на перетині економічних та юридичних інтересів, наукових інтересів у сфері державного управління, міжнародного права та інших сфер. Мультивекторність проблеми спричинила достатню поширеність досліджень, які описані у працях Я. Алексєєва, В. Амбросова, В. Власова, В. Єрмоленко, Б. Данилишина, В. Жмуденко [17], П. Клейс [9], Т. Лозинської, Г. Прохазко [7], О. Сурілова [16], С. Фрісон [9], О. Шпичака.

Значна кількість питань залишаються недоопрацьованими. Наприклад, проблема закріплення і подальшого захисту права на продовольство у джерелах міжнародного публічного права, що на наш погляд є досить значною прогалиною, адже саме ці документи стають основними орієнтирами для формування національних політики у цій сфері.

Метою статті є дослідження питання захисту права на продовольство у міжнародному публічному праві. Досягнення мети потребує вирішення таких завдань: визначення основних джерел міжнародного публічного права у сфері захисту права на продовольство, аналіз їх змісту, формулювання проблем

захисту прав людини на продовольство на сучасному етапі розвитку міжнародного публічного права.

Виклад основного матеріалу. Стаття 25 Загальної декларації прав людини визначає, що “кожна особа має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу..., який є необхідним для підтримки здоров’я та добробуту...” [3]. Отже, право на продовольство охороняється разом із іншими базовими правами людини. Це означає, що держави зобов’язуються поважати, захищати, сприяти та забезпечувати дотримання даного права, що, в свою чергу, потребує створення певних інструментів та інститутів, які здійснюватимуть нагляд за державами. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. у статті 11 визначає відповідні зобов’язання держав не тільки забезпечити населення продовольством на відповідному рівні, але і врахувати при цьому міжнародну складову – співробітництво щодо методів виробництва, зберігання, розподілу продуктів харчування, реформ аграрного сектору, розподілу ресурсів, міжнародної торгівлі [4].

Право на продовольство важливе з точки зору не лише існування, але і розвитку окремих індивідів та суспільства в цілому. Простого забезпечення життєдіяльності буде недостатньо. Деякі дослідники [5] акцентують увагу на праві на розвиток, а право на продовольство визнають його складовою.

Зважаючи на той факт, що проблема реалізації права на продовольство лежить здебільшого у площині специфічності категорії цільових осіб (малозабезпечені, особи із обмеженими фізичними можливостями, непрацездатні тощо), можна визначити коло джерел міжнародного права, які закріплюють норми щодо права на продовольство саме для цих категорій. В попередніх роботах [6] при формуванні дефініції продовольчої безпеки нами зазначалось, що одними із факторів з негативним впливом є потенційна вразливість певних категорій громадян.

Наприклад, якщо розглядати проблему захисту прав дитини на продовольство, то слід звернути увагу на певні специфічні характеристики. У

роботі Г. Прохазко зазначається потреба враховувати фактори обмеження можливостей дитини, з огляду на вік, реалізувати право доступу до продовольства та місць його розподілу, неможливості його виготовити та зробити придатним до споживання. До того ж, дитина потребує особливого раціону харчування [7]. Таким чином, очевидно є потреба додаткового закріплення у міжнародно-правовому акті права саме дитини на продовольство. Так, у ст. 24 Конвенції про права дитини ідеться про особливу потребу у боротьбі із дитячим недоїданням, шляхом надання достатньої кількості поживного продовольства, як захід реалізації права дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я [8]. А стаття 27 цього документа покладає на державу зобов'язання надати допомогу, у разі такої необхідності, тим, хто піклується про дітей.

Серед діючих міжнародно-правових актів у сфері захисту прав людини, які б приділяли увагу праву на продовольство для особливих категорій осіб С. Фрісон та П. Клейс зазначають Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенцію про права осіб з інвалідністю [9].

Обмеження права на продовольство не повинні стосуватися окремих груп осіб відповідно до їх національності, приналежності до певного етносу, раси, чи релігії. Наприклад, Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього не містить дослівного твердження про протиправність обмеження права на продовольство, проте, містить положення статті 2, де в пункті с говориться про “навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на її повне чи часткове фізичне знищення” [10], що може вважатися геноцидом. Логічним буде припустити, що фізичне знищення можливе при обмеженні доступу до продовольства.

Попередньо нами зазначалося, що вплив на реалізацію права на продовольство має регіон, а отже, виникає потреба у регіональному закріпленні права на продовольство. Відповідне право не закріплене у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а отже не може

бути захищено у Європейському суді з прав людини. Відсутнє воно і у Американській конвенції про права людини. Проте, Додатковий протокол до Американської конвенції про права людини у сфері економічних, соціальних та культурних прав (Сан-Сальвадорський протокол) містить окрему статтю 12, яка закріплює право на продовольство. В цій статті визначається право кожної особи на повноцінне харчування та зобов'язання держав сприяти його реалізації через викорінення недоїдання, вдосконалювання методів виробництва, постачання та розподілу продовольства, сприяння міжнародному співробітництву у цій сфері. Окремо ідеться про захист права на харчування людей похилого віку, які не можуть забезпечити його собі самотійно (стаття 17) [11].

Африканська хартія прав людини і народів також не містить прямих норм щодо захисту права на продовольство, хоча опосередковано, можна говорити про це відповідно до положень ст. 16 [12], у якій мова іде про право на досягнення найкращого стану фізичного здоров'я, що неможливо без збалансованого продовольчого забезпечення. Право на продовольство цільових груп в африканському регіоні, зокрема дітей, закріплюються у Африканській хартії про права та добробут дитини. Відповідно до ст. 14 [13] держави-підписанти беруть на себе зобов'язання боротися з хворобами та недоїданням. Протокол до Африканської хартії про права людини і народів про права жінок в Африці у ст. 15, що має назву “Право на продовольчу безпеку” [14], чітко визначає, що держави-учасниці забезпечують жінкам право на поживне та достатнє харчування.

На нашу думку, правильним є формулювання права саме на індивідуальну продовольчу безпеку, а не на продовольство. Адже, продовольча безпека набагато ширша за простий доступ до продовольства, який із проведеного вище аналізу найчастіше зустрічається в міжнародно-правових актах. Всесвітнім продовольчим самітом у 1996 р. було запропоновано під продовольчою безпекою розуміти досягнення на індивідуальному рівні, рівні господарства, держави, регіону чи світу такого

стану, за якого всі особи у будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечних та поживних продуктів харчування з метою задоволення своїх потреб та вподобань у їжі, щоб вести активний та здоровий спосіб життя [15, с. 28].

Додаткова актуалізація проблеми захисту права на продовольство спостерігається в контексті поточної пандемії Covid-19. Науковці [16, 17] визначають додаткові чинники, які повинні бути враховані при формуванні міжнародно-правових механізмів щодо мінімізації загроз продовольчій безпеці, а отже можуть мати несприятливий вплив на реалізацію прав людини на продовольство. Зокрема, це і зниження рівня мобільності громадян, зниження попиту на певні продукти, зростання рівня цін, нестабільність у роботі ланцюгів постачання тощо.

Важливим залишається значення міжнародних організацій у захисті права на продовольство. В такому контексті доцільно говорити про два основних напрямки діяльності таких інституцій. Перша група, становить організації, які спрямовують свою діяльність на захист прав людини, в тому числі і права на доступ до продовольства (наприклад, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав), а друга група – це організації, що опікуються тим, що пов'язане із його виробництвом, реалізацією, розподілом тощо (наприклад, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН). Організації як першої, так і другої груп формують рекомендаційні положення щодо захисту права на продовольство.

Так, наприклад, Міжурядова робоча група з розробки набору добровільних рекомендацій для підтримки прогресивної реалізації права на достатнє харчування в контексті національної продовольчої безпеки розробила “Добровільні керівні принципи на підтримку поступової реалізації права на достатнє харчування у контексті національної продовольчої безпеки”. Серед іншого державам пропонується вивчити питання щодо доцільності включення положень у національне законодавство щодо забезпечення безпосередньої поступової реалізації права на достатнє харчування.

Пропонується передбачити адміністративні, квазісудові та судові механізми для правового захисту [18]. Проте, на нашу думку, в даних рекомендаціях наявна певна вада. При порушенні інших прав, що закріплені у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також вичерпанні всіх можливостей захисту права всередині держави, людина може звернутися до Європейського суду з прав людини. У випадку ж права на продовольство такої можливості передбачено не буде. Вирішення даної проблеми лежить у площині прийняття Додаткових протоколів до конвенції (як було частково реалізовано щодо Американської та Африканської конвенцій), чи формування окремих документів.

Висновки. Дослідивши ключові джерела міжнародного публічного права у сфері захисту прав людини, ми зробили висновок про відсутність у більшості із них, зокрема у Європейській, Американській, Африканській конвенціях положень про захист права на продовольство для всіх без виключення категорій громадян, що технічно унеможлиблює захист цього права в разі його порушення у судових інституціях. Окрім цього, здебільшого захищаються права окремих, особливо вразливих верств населення. Отже, очевидним є декларативний характер міжнародного захисту права на продовольство. На нашу думку, доцільним є формулювання положення “право на достатній рівень забезпечення індивідуальної продовольчої безпеки” разом із чіткими критеріями порушення даного права, що без сумніву може претендувати на подальше опрацювання в наукових дослідженнях даної сфери.

Література:

1. Definition of key terms used in the UN Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/overview.aspx?path=overview/definition/page1_en.xml#declarations (date of request: September, the 2nd, 2021)
2. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2021. In Brief to The State of Food Security and Nutrition in the World 2021. Transforming food systems for food

security, improved nutrition and affordable healthy diets for all. Rome, FAO. URL: <http://www.fao.org/documents/card/en/c/cb5409en> (date of request: September, the 2nd, 2021)

3. Universal Declaration of Human Rights: adopted and proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A). URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (date of request: September, the 2nd, 2021)

4. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 (entry into force 3 January 1976, in accordance with article 27). URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx> (date of request: September, the 22nd, 2021)

5. Кушніренко О. Г. Міжнародно-правові стандарти права людини на достатній рівень життя та їх імплементація в соціальній політиці України. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 44 – 50. URL: http://pravoisusilstvo.org.ua/archive/2019/6_2019/part_1/10.pdf (дата звернення: 12 листопада 2021).

6. Волченко Н. В. Продовольча безпека: теоретичні аспекти та реалії сьогодення. *Система національного менеджменту в контексті інтеграційного виміру*: монографія. Суми, 2014. С. 38 – 57

7. Прохазка Г. А. Право на достатнє харчування дитини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Випуск 39 (2). С. 141-144

8. Convention on the Rights of the Child: adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 (entry into force 2 September 1990, in accordance with article 49). URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (date of request: October, the 20th, 2021)

9. Frison C., Claeys P. Right to Food in International Law. In: Thompson P., Kaplan D. (eds) Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-007-6167-4_323-1. URL: https://www.researchgate.net/publication/272356673_The_right_to_food_in_international_law (date of request: October, the 3rd, 2021)

10. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: approved and proposed for signature and ratification or accession by General Assembly resolution 260 A (III) of 9 December 1948 (entry into force: 12 January 1951, in accordance with article XIII). URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/357> (date of request: October, the 27th, 2021)

11. Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights (“Protocol of San Salvador”), 16 November 1999, A-52. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b90.html> (date of request: October, the 27th, 2021)

12. African (Banjul) Charter on Human and Peoples’ Rights: adopted 27 June 1981. (entered into force 21 October 1986). URL: <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49> (date of request: October, the 27th, 2021)

13. African Charter on the Rights and Welfare of the Child: adopted by the 26th Ordinary Session of the Assembly of Heads of State and Government of the OAU. Addis Ababa, Ethiopia – July 1990. (entered into force on 29 November, 1999). URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36804-treaty-african_charter_on_rights_welfare_of_the_child.pdf (date of request: October, the 27th, 2021)

14. Protocol to the African Charter on Human and People’s Rights on the Rights of Women in Africa: adopted by the 2nd Ordinary Session of the Assembly of the Union. Maputo, Mozambique – 11th July 2003. (entry into Force 25th November 2005). URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/37077-treaty-charter_on_rights_of_women_in_africa.pdf (date of request: October, the 28th, 2021)

15. Trade Reforms and Food Security: Conceptualizing the Linkages / Commodity Policy and Projections Service, Commodities and Trade Division Food and Agriculture organization of the United Nations. Rome, 2003. 315 p.

16. Сурілова О. О. Продовольча безпека в умовах пандемії. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 28. НУ «ОЮА». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 117 – 123.

17. Жмуденко В. О. Теоретичні аспекти формування продовольчої безпеки в умовах пандемії. *Матеріали XIII Міжн. наук.-практ. конф. [Сучасні проблеми глобалізаційних процесів в світовій економіці]*, (м. Київ, НАУ 18 березня 2021 р.). С. 153 – 155.

18. Voluntary guidelines to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security: Adopted by the 127th Session of the FAO Council, November 2004 URL: <https://www.fao.org/3/y7937e/y7937e.pdf> (date of request: November, the 10th, 2021).